

ȘCOALA NAȚIONALĂ DE STUDII POLITICE ȘI ADMINISTRATIVE

**O diasporă *sui generis*. Definirea identitară în comunitățile
de români din Iordania și Liban**

Rezumatul tezei de doctorat

Autor: Popescu N. Anielă Cristina (Robu)

Coordonator științific: Prof. Univ. Dr. Ionescu Mihail

București

2025

Introducere

Migrația internațională este astăzi un fenomen structural care modelează economiile și demografia, dar și identitățile, instituțiile și relațiile de putere. Pentru România, migrația a devenit una dintre cele mai semnificative transformări post-comuniste, cu implicații profunde pentru relația dintre stat și cetățenii săi din străinătate. Deși o mare parte a cercetărilor s-a concentrat asupra comunităților românești din Europa de Vest, Orientul Mijlociu, și cu precădere statele arabe din regiune, rămâne puțin investigat, în pofida unei prezențe românești particulare - românce stabilite în aceste state în urma căsătoriilor mixte, precum și descendenții lor.

Prezența româncelor în Orientul Mijlociu are o istorie care începe în jurul anilor 1970 și care s-a intensificat în deceniul următor ca urmare a colaborărilor bilaterale în plan educațional dintre România și statele din regiune. În timpul regimului comunist, o serie de studenți străini din statele arabe (Republica Arabă Siriană, Regatul Hașemit al Iordaniei, Republica Libaneză, Republica Irak, Republica Arabă Egipt etc.) au urmat cursuri în România, iar în urma acestor contacte s-au format primele familii mixte. După 1990, liberalizarea regimului de mișcare și deschiderea oportunităților de afaceri în România au permis stabilirea de noi contacte între bărbați arabi și femei românce și a condus la extinderea acestui tip de mobilitate. Astfel, în majoritatea cazurilor, migrația româncelor nu a fost inițiată prin oportunități de muncă, ci prin relații de familie, care au generat comunități dispersate geografic, dar coezive din punct de vedere identitar.

Această cercetare se concentrează asupra modului în care femeile românce stabilite în Iordania și Liban își construiesc identitatea și mențin legătura cu statul român, într-un cadru cultural, religios și instituțional fundamental diferit de cel de origine. Cazurile analizate nu se încadrează în migrația economică tradițională; ele au loc în contexte familiale și afective care implică căsătorii mixte, convertiri religioase, schimbări de cetățenie și procese profunde de adaptare. În acest sens, lucrarea propune o analiză situată la intersecția dintre migrația transnațională, definirea identitară în contexte multiculturale și rolul statului în raport cu cetățenii din diaspora. Într-o etapă intermediară a demersului sunt analizate și testate teoriile consacrate privind migrația internațională, pentru a evalua în ce măsură acestea pot explica traiectoriile și experiențele comunităților studiate. Analiza empirică se desfășoară pe două planuri complementare: unul axat pe procesul de definire identitară, iar celălalt pe identificarea trăsăturilor specifice diasporei în cadrul celor două comunități. Definirea identitară este investigată nu doar ca proces subiectiv, ci și ca rezultat al interacțiunii cu normele culturale, religioase și juridice specifice

societăților gazdă, precum și cu formele, adesea limitate, de sprijin instituțional oferit de statul român. În acest sens, cercetarea își propune să evidențieze discontinuitățile intervenției instituționale, precum și modalitățile în care este trăită, adaptată și afirmată apartenența în absența sprijinului sistematic din partea statului.

Selecția Iordaniei și Libanului ca spații de cercetare a fost fundamentată pe două dimensiuni: continuitatea comunităților românești în aceste țări și accesibilitatea cercetării de teren. Deși cea mai mare comunitate românească din Orientul Mijlociu s-a format inițial în Siria, aceasta a fost profund și ireparabil afectată de războiul civil izbucnit în 2011¹, ceea ce îngreunează în prezent cercetările aprofundate. În schimb, comunitățile din Iordania și Liban au rămas active și vizibile, iar rețelele familiale, solidaritatea internă și gradul de vizibilitate socială permit o analiză aprofundată. Comunitatea românească din Liban, deși afectată la rândul ei de conflictele istorice și cele recente, prezintă un nivel ridicat de coeziune socială și identitară. În plus, cele două societăți oferă cadre sociale, religioase și juridice distincte, care permit explorarea comparativă a modului în care identitatea este construită în funcție de contextul normativ și instituțional. Libanul reprezintă un caz relevant pentru pluralismul său religios formalizat, în timp ce Iordania permite observarea modului în care se definește identitatea într-o societate predominant musulmană, cu o legislație mai strictă privind statutul femeilor și al străinilor. Ambele contexte aduc oportunități analitice importante pentru înțelegerea relației dintre identitate, apartenență și regimuri politice și culturale distincte.

Ipoteza, obiectivele și întrebările de cercetare

Ipoteza de cercetare: Definirea identitară a comunităților românești din Iordania și Liban este rezultatul interacțiunii dintre mecanismele individuale de conservare culturală și adaptare locală, în absența unei guvernări instituționale coerente din partea statului român. Aceste procese dau naștere unei forme emergente de diasporă, în care apartenența națională este afirmată mai degrabă prin practici cotidiene și relații transnaționale decât prin infrastructuri politice, culturale sau educaționale formale, evidențiind tensiunea dintre recunoașterea simbolică și susținerea efectivă a identității dincolo de granițe.

¹ Conform estimărilor Ambasadei României la Damasc, dimensiunea comunității s-a redus de la aproximativ 10.000 -12.000 de persoane la 1.500 de persoane

Obiectivul general: Investigarea procesului de definire identitară a comunităților românești din Iordania și Liban, analizând modul în care aceasta este modelată de interacțiunea dintre normele locale, inițiativele individuale și implicarea limitată a statului român, într-un context transnațional.

Obiective specifice:

- Analiza configurațiilor identitare emergente în cadrul comunităților studiate, prin observarea practicilor cotidiene și a resurselor culturale mobilizate pentru menținerea apartenenței românești;
- Evaluarea strategiilor de integrare socială și religioasă a femeilor migrante, în raport cu normele societăților gazdă și dinamica familiilor mixte;
- Investigarea formelor de raportare și reprezentare a comunităților în raport cu statul român, punând accent pe percepțiile despre prezența instituțională și gradul de suport simbolic și practic;
- Analiza modalităților de transmitere a identității românești în familiile mixte, cu accent pe rolul femeii în reproducerea culturală și pe tensiunile generate de apartenența multiplă, în calitate de formă de continuitate comunitară și identitară;
- Evaluarea măsurii în care aceste comunități pot fi definite ca forme de diasporă, prin raportare la criteriile teoretice ale diasporei contemporane, în contextul absenței unei infrastructuri instituționale și al recunoașterii fragmentate.

Întrebările de cercetare:

- *Ce practici și resurse culturale sunt mobilizate pentru menținerea identității românești în comunitățile din Iordania și Liban?*
- *Cum gestionează membrii comunităților românești relația dintre apartenența națională și integrarea în contextul socio-cultural al statelor arabe?*
- *Cum percep membrii comunităților românești relația cu statul român și ce forme de sprijin sau de reprezentare în procesul de definire identitară și de apartenență identifică?*
- *Cum este transmisă identitatea românească în familiile mixte și în ce măsură contribuie acest proces la continuitatea comunitară?*
- *În ce măsură comunitățile românești din Iordania și Liban se circumscriu modelelor contemporane ale diasporei ca proces discursiv și relațional?*

Abordarea metodologică

Această cercetare se bazează pe o abordare constructivistă calitativă, orientată spre înțelegerea modului în care se definește și se transmite identitatea în comunitățile românești formate prin căsătorii mixte din Iordania și Liban. Pornind de la premisa că identitatea este un proces relațional și contextual, cercetarea își propune să surprindă nu numai dimensiunea individuală a experiențelor migranților români, ci și modul în care aceștia se raportează la structurile colective și instituționale.

Principală metodă utilizată a fost interviul semistrukturat, realizat online, cu un eșantion construit prin metoda bulgărelui de zăpadă, pornind de la contacte-cheie în comunitățile locale, care a urmărit diversitatea de experiențe în funcție de vârstă, perioadă a migrației, implicare comunitară și profil socio-cultural. Pentru a contextualiza mai bine datele empirice, cercetarea a inclus și analiza paginilor de internet și rețelele de socializare ale ambasadelor României în statele arabe din Orientul Mijlociu, cu accent pe cele două state analizate, precum și ale asociațiilor culturale, a legislației locale privind cadrele care impactează asupra dinamicii identitare, precum și a rapoartelor internaționale care reflectă specificul socio-cultural și normativ al celor două țări. Aceste surse au fost folosite pentru a înțelege limitele instituționale ale prezenței românești și pentru a plasa mărturiile individuale într-un context mai larg, normativ și geopolitic.

Datele au fost analizate prin metoda analizei tematice (Braun și Clarke, 2006), combinând teme deductive, în concordanță cu întrebările de cercetare (identitatea, transnaționalismul, relația cu statul etc.), cu teme emergente din materialul empiric (tensiuni în transmiterea limbajului, forme de loialitate simbolică, hibriditate religioasă etc.). A fost respectat cadrul etic standard: consimțământul informat, protecția anonimatului și o abordare reflexivă a poziționării cercetătorului. Poziționarea presupune o dublă perspectivă: apropierea culturală de participante, prin împărtășirea unui fond identitar comun (limba, originea națională), dar și o distanță rezultată din faptul că cercetătorul nu împărtășește direct condițiile migrației și statutul participantelor.

Alegerea acestei abordări metodologice calitative răspunde nevoii de a surprinde complexitatea proceselor identitare în comunitățile formate prin căsătorii mixte, în contexte culturale și instituționale semnificativ diferite de cel românesc. Cercetarea evidențiază modul în care apartenența națională este trăită și adaptată în absența unei infrastructuri formale, la intersecția familiei, spațiului comunitar și raportării la statul de origine.

Structura lucrării

Urmând secțiunii introductive, capitolul II oferă un cadru contextual esențial pentru înțelegerea particularităților mediului de cercetare. Acesta analizează profilul și vulnerabilitățile comunităților românești din statele arabe din regiunea Orientului Mijlociu, în special cele rezultate din migrația matrimonială din perioada comunistă și postcomunistă. Capitolul are un caracter preponderent analitic și avertizator, reliefând riscurile de asimilare culturală și de pierdere identitară în lipsa unor intervenții instituționale coerente. Totodată, acesta fundamentează alegerea celor două studii de caz și argumentează relevanța lor pentru înțelegerea dinamicilor identitare în contexte religioase și geopolitice distincte.

Capitolul III detaliază cadrul teoretic al cercetării. Sunt analizate trei dimensiuni principale: teoriile migrației internaționale, diaspora și construcția identitară în context transnațional. Este realizată o trecere de la teoriile clasice ale migrației la abordări recente, cu accent pe transnaționalism, migrația prin căsătorie și formele alternative de apartenență. Capitolul propune o lectură constructivistă a identității și diasporei, ca spațiu relațional și simbolic, în care apartenența este definită prin practici cotidiene, discursuri și poziționări multiple. Sunt analizate conceptele de identitate transnațională, hibriditate, identitate situațională și discursivă. În final, acest cadru permite interpretarea comunităților din Iordania și Liban ca forme emergente de diasporă, în care afilierea nu este garantată instituțional, ci este construită în relație cu familia, spațiul gazdă și statul român.

Capitolul IV este dedicat cadrului metodologic. Este descrisă abordarea constructivistă calitativă a cercetării și este detaliată metoda interviului semistrukturat utilizată în analiza celor două comunități, cu referire la modul în care a fost construit eșantionul și tehnicile de analiză. Sunt menționate, de asemenea, sursele complementare investigate. Capitolul tratează, în finalul său, aspecte etice și poziționarea reflexivă a cercetătorului.

Capitolul V analizează contextul social, politic, religios și juridic din Liban și Iordania, pentru a înțelege condițiile care modelează viața și identitatea comunităților românești din cele două state. Capitolul are o dublă funcție: pe de o parte, descrie cadrul normativ și instituțional care influențează formarea și funcționarea acestor comunități, și, pe de altă parte, examinează relațiile bilaterale dintre România și cele două state, evidențiind rolul diplomației românești în sprijinul simbolic sau practic al comunităților din Orientul Mijlociu și în deschiderea unor canale de contact inițial care au favorizat migrația prin căsătorie.

Capitolul VI oferă o contextualizare a migrației românești în Orientul Mijlociu și discută aplicabilitatea teoriilor migrației consacrate la aceste comunități. Sunt abordate diferențele dintre migrația economică și cea matrimonială, particularitățile legate de gen și religie, precum și relațiile dintre mobilitatea simbolică și loialitatea față de stat. Capitolul evidențiază măsura în care explicațiile economice și funcționaliste sunt insuficiente pentru a înțelege aceste forme de mobilitate afectivă și ambiguă instituțional. Capitolul se încheie cu prezentarea celor două comunități: compoziția lor socială, modurile de organizare informală, diversitatea religioasă, raportarea la România și gradul de coeziune internă. Aceste descrieri oferă o bază solidă pentru analiza identității și a trăsăturilor specifice diasporei din capitolele următoare, contextualizând practicile și reprezentările colective în realitățile socio-politice ale celor două spații.

Capitolul VII este dedicat analizei procesului de definire identitară în comunitățile românești din Iordania și Liban, pe baza unui cadru teoretic constructivist. Identitatea este abordată ca un proces relațional, dinamic și contextual, situat între valorile culturale românești și normele societății gazdă. Sunt analizate dimensiunile cultural-simbolice ale apartenenței (limbaj, ritualuri, simboluri, practici domestice), strategiile de vizibilitate identitară în spațiul public și transmiterea intergenerațională a identității în familii mixte. Capitolul evidențiază rolul femeilor ca actori principali ai reproducerii culturale și identitare, subliniind influența genului asupra accesului la vizibilitate și resurse. Sunt abordate și aspecte instituționale - relația cu ambasadele, activitatea asociațiilor culturale și reprezentarea simbolică a statului român - care modelează sentimentul de apartenență și legitimitate. Dimensiunea transnațională este explorată prin prisma rețelelor digitale și a interacțiunilor constante cu România, dar și prin forma hibridă de identitate, situată între integrare și diferență.

Capitolul VIII propune o analiză a comunităților românești din Iordania și Liban prin prisma conceptului de diasporă, aplicând un cadru analitic inspirat din teoriile formulate de Safran, Cohen, Brubaker și Sökefeld. Pe baza acestor contribuții se construiește un cadru analitic, menit să identifice în ce măsură aceste comunități prezintă trăsături și comportamente specifice diasporei, fără a pleca de la presupuneri esențialiste. A doua parte a capitolului aplică acest cadru celor două comunități, investigând dimensiuni precum orientarea simbolică către patria de origine, menținerea granițelor identitare, conștiința colectivă și relația cu statul român. Sunt analizate forme de solidaritate informală, rețele de sprijin, prezența simbolică a României și resursele culturale mobilizate pentru păstrarea identității.

Concluzii, propuneri și limitări ale cercetării

Această cercetare și-a propus să investigheze o dimensiune relativ marginalizată în literatura de specialitate despre migrația românească: comunitățile de românce stabilite în Orientul Mijlociu, în special în Iordania și Liban, ca urmare a căsătoriilor transnaționale. Aceste forme de mobilitate, adesea excluse din narațiunile migrației economice sau ale diasporei organizate instituțional, aduc în prim-plan o experiență de migrație profund contextualizată, trăită la intersecția dintre afect, religie, gen și norme culturale divergente și o prezență instituțională inconsistentă. Lucrarea a pornit de la ipoteza conform căreia definirea identitară a acestor femei este rezultatul unui proces relațional, adaptat permanent între apartenența la România, integrarea în societățile gazdă și interacțiunea, limitată sau simbolică, cu statul român.

Datele empirice ale cercetării au arătat că teoriile economice dominante - precum modelul push-pull, teoria neoclasică sau noua teorie economică a migrației - oferă un cadru explicativ insuficient pentru a înțelege migrația româncelor în statele arabe din Orientul Mijlociu. Aceste modele, construite în jurul raționalității economice și al maximizării capitalului individual sau familial, nu surprind motivațiile afective, contextul de gen și complexitatea juridico-religioasă în care se desfășoară această formă de mobilitate. Spre deosebire de migrația economică tradițională, unde decizia de plecare este adesea legată de aspirațiile legate de îmbunătățirea statutului social și câștiguri financiare, în cazul migrației prin căsătorie, traiectoriile migratorii sunt legate de alegeri afective și norme culturale care nu pot fi reduse la un calcul rațional. Această formă de migrație necesită un spațiu analitic distinct care să integreze structurile normative de gen și pe cele religioase, dinamica de putere din cadrul familiilor mixte și mecanismele prin care se exprimă apartenența la țara de origine.

Lucrarea de față propune tratarea migrației prin căsătorie ca un domeniu teoretic distinct, care necesită un cadru propriu de analiză, situat la intersecția migrației, transnaționalismului și studiilor de gen. În special, migrația româncelor în statele arabe din Orientul Mijlociu nu poate fi analizată doar prin prisma mobilității personale, ci trebuie înțeleasă ca o negociere între apartenență și norme culturale în care femeia devine un actor esențial în construcția identității și în perpetuarea legăturii cu patria de origine.

O contribuție a acestei cercetări este reafirmarea relevanței paradigmei constructiviste în analiza proceselor identitare în contexte migratorii atipice. Spre deosebire de abordările esențialiste, care tratează identitatea națională ca pe o trăsătură moștenită, stabilă și transmisă

automat prin origine, cercetarea de față confirmă că identitatea este un proces social, relațional și profund contextual. Apartenența se produce continuu prin interacțiuni, prin poziționare în fața normelor sociale, religioase și politice, și prin raportare afectivă și simbolică la spațiul de origine. În acest sens, cercetarea validează o viziune asupra identității ca realitate trăită, construită prin limbaj, obiceiuri cotidiene, ritualuri domestice, transmiterea limbii materne și organizarea vieții de familie. Pentru româncele din Iordania și Liban, identitatea este un efort permanent de a menține, adapta și reafirma o apartenență aflată în tensiune cu normele culturale și juridice ale societății gazdă. Această abordare a fost esențială pentru interpretarea datelor colectate și oferă o bază analitică solidă pentru înțelegerea comunităților ca diasporă informale și neinstituționalizate.

O altă contribuție teoretică a lucrării este propunerea de a conceptualiza aceste comunități ca forme emergente ale diasporiei. Această abordare, inspirată din lucrările lui Brubaker, Cohen și Sökefeld, presupune o înțelegere flexibilă a diasporiei, ca spațiu simbolic și afectiv în care se articulează relația cu patria de origine. Din perspectiva cadrelor clasice, comunitățile analizate nu se încadrează în tiparele teoretice ale diasporiei deoarece nu sunt rezultatul unui exil traumatic, nu formează o diasporă economică masivă, nu își canalizează energia către reîntoarcere și nu sunt sprijinite de un cadru instituțional robust. Româncele din aceste comunități au emigrat în special prin căsătorie, nu ca urmare a exilului politic, e migrației economice forțate sau a conflictului, astfel că emigrarea este voluntară și afectivă, nu colectivă sau traumatică. Deși manifestă un atașament puternic față de România, întoarcerea către țara de origine este mai degrabă prezentată ca un plan de rezervă sau condiționată de deciziile copiilor, nu ca o direcție colectivă. Aceasta contrazice principiul central al teoriilor clasice în care reîntoarcerea, chiar și imaginară, este centrală în coeziunea narativă. Pe lângă acestea, absența unor rețele formale bine definite, a școlilor și bisericilor românești sau a unor structuri de mobilizare politică, face ca aceste comunități să nu îndeplinească criteriile istorice și structurale care definesc o diasporă în sensul convențional. În abordarea constructivistă (Brubaker, 2005; Sökefeld, 2006) însă, diaspora nu este privită ca o entitate stabilă și instituționalizată, ci un proces continuu de manifestare identitară. Ea este produsă activ prin discurs, practici și relații. Din această perspectivă, comunitățile românești din Iordania și Liban apar ca forme emergente de diasporă care construiesc un sens al apartenenței în lipsa unei infrastructuri formale.

Un alt rezultat teoretic al cercetării este problematizarea rolului statului român în raport cu comunitățile din statele arabe din regiunea Orientul Mijlociu. Deși în discursul public România își

afirmă constant angajamentul față de diaspora, realitatea trăită în aceste comunități arată o prezență redusă și fragmentată. Statul apare mai degrabă în momente festive, prin mesaje oficiale sau vizite ocazionale, fără a construi un sprijin durabil, sistematic sau adaptat specificului acestor comunități. Această discontinuitate între discurs și intervenție sugerează existența unui model de guvernare simbolică, în care recunoașterea identității nu este însoțită de resurse, infrastructură sau politici coerente. Astfel, apartenența este delegată indivizilor, iar statul își păstrează doar rolul de garant moral, fără a-și asuma responsabilități concrete în sprijinirea românilor din străinătate. Prin această analiză, cercetarea contribuie la dezbateră despre limitele implicării statului în diaspora neinstituționalizată, punând în discuție tensiunea dintre discursul național despre diasporă și mecanismele reale de incluziune și sprijin, în special în cazul formelor de migrație care nu beneficiază de vizibilitate instituțională și politică.

Analiza empirică a comunităților românești stabilite în Iordania și Liban relevă o serie de trăsături specifice care confirmă ipoteza formulată în cadrul introductiv al cercetării. Datele obținute prin interviurile semistructurate arată că identitatea românească se exprimă preponderent într-un registru cotidian, familial și afectiv, mai degrabă decât prin mecanisme formale sau instituționale. Cele mai frecvente forme de menținere a identității includ folosirea constantă a limbii române în mediul familial, celebrarea sărbătorilor tradiționale românești, educarea copiilor în spiritul valorilor considerate românești și menținerea unei legături continue cu România prin vizite, comunicare la distanță și consum media și cultural.

Aceste practici, deși nu sunt susținute de instituții culturale sau educaționale românești în țările gazdă, generează o formă persistentă de apartenență națională, care transcende distanța fizică și lipsa vizibilității comunității în spațiul public local. Acest tip de apartenență este puternic interiorizat și activat zilnic, devenind o parte integrantă a vieții de familie și a identității personale. Identitatea românească nu este așadar doar o moștenire simbolică, este o dimensiune trăită și produsă activ.

Un aspect central identificat în analiza empirică este că integrarea în societățile gazdă, Iordania și Liban, nu implică abandonarea identității de origine, ci, dimpotrivă, stimulează o adaptare constantă între două sisteme normative și culturale. Femeile intervievate descriu o relație dinamică cu propria identitate, în care elementele culturii românești sunt păstrate, reinterpretate sau combinate cu elemente locale pentru a facilita integrarea și a menține în același timp sentimentul de apartenență la România. Această selecție de identitate este conștientă și activă:

valorile considerate esențiale - precum limba, tradițiile, valorile familiei - sunt menținute, în timp ce alte practici sunt adaptate sau abandonate. Rezultă o identitate hibridă, în care apartenența la România nu este anulată de contextul migrator, ci devine parte dintr-o ecuație mai complexă a loialităților multiple. Diferențele religioase, mai ales în cazurile în care femeile s-au convertit la islam, accentuează această adaptare, schimbarea de religie fiind percepută ca o adaptare la contextul familial și societal mai mult decât ca o ruptură de România. În aceste cazuri, identitatea națională este resemnificată, nu abandonată.

Unul dintre cele mai importante rezultate ale cercetării este confirmarea rolului central al femeilor în menținerea și transmiterea identității naționale în aceste comunități. În lipsa instituțiilor de învățământ sau de cultură românești din Orientul Mijlociu, mamele devin adevărate centre de continuitate identitară transgenerațională. Ele sunt cele care vorbesc românește copiilor, care transmit povești, obiceiuri și norme de comportament asociate cu valorile societății românești. Mai mult, în unele cazuri, femeile devin noduri ale rețelelor informale în diaspora: ele mediază relațiile dintre familii, transmit informații utile despre educația copiilor, formalități legale, contacte consulare, resurse online. Această poziție le transformă în actori culturali și sociali centrali, deși invizibili în raport cu instituțiile statului.

Aceste comunități nu au structuri clasice de diasporă: nu sunt înregistrate școli românești, parohii ortodoxe românești sau centre culturale românești, iar mediul asociativ este subdimensionat, cu câte o singură asociație românească în fiecare dintre cele două state. Cu toate acestea, sentimentul de apartenență și identitatea românească sunt trăite, exprimate și transmise intergenerațional preponderent prin rețele sociale informale, familie și ritualuri domestice. Identitatea națională este activată prin gesturi simbolice (povești despre România, vizionarea unor programe TV românești, celebrarea sărbătorilor tradiționale), dar și prin alegerea limbii materne în comunicarea cu copiii.

Așadar, această diasporă nu este instituționalizată, ci se naște și se reproduce în cadrul rețelelor informale de suport și comunicare; este o formă emergentă pentru că nu întrunește toate criteriile clasice ale unei diaspore organizate (coerență instituțională, vizibilitate publică, reprezentare colectivă), dar manifestă deja forme de solidaritate, reproducere simbolică și orientare transnațională, caracteristice diasporei. Mai mult decât atât, forma de diasporă conturată în aceste comunități este feminizată și domestică, iar femeile sunt în postura de purtătoare de identitate și principalul agent al continuității culturale. Nu există o elită formală care să vorbească în numele

comunității, dar există centre de gravitație afectivă: femei care devin, prin rețele și inițiativă personală, repere culturale pentru ceilalți.

Această constatare confirmă utilitatea conceptului de diasporă în sensul propus de Brubaker și Sökefeld, comunitățile analizate putând fi înțelese ca forme emergente ale unei diaspore informale, afective și relaționale, în care coeziunea nu derivă din organizarea colectivă sau intervenția instituțională, ci din relațiile interpersonale, memorie și practici de viață. Această tipologie a diasporei este adesea invizibilă în raport cu politicile publice sau cu statisticile oficiale, dar prezintă potențial de continuitate culturală.

Această cercetare, deși aduce contribuții la înțelegerea formelor emergente de diasporă și a dinamicii identitare a româncelor stabilite în statele arabe din regiunea Orientului Mijlociu, prezintă o serie de limitări metodologice, empirice și conceptuale care trebuie discutate în mod explicit pentru a clarifica sfera de aplicabilitate a rezultatelor.

Un prim element limitativ se referă la focalizarea exclusivă pe prima generație de migranți, adică femeile care au părăsit România și s-au stabilit în Iordania și Liban în urma căsătoriei. Această alegere a fost asumată metodologic, întrucât obiectivul principal al cercetării a fost înțelegerea proceselor fondatoare ale identității în aceste contexte, a relațiilor cu spațiul de origine și cu cel gazdă, precum și a modalităților în care se construiește o formă de apartenență în absența unei infrastructuri instituționale consistente.

Un al doilea aspect esențial se referă la dificultatea includerii în eșantion a femeilor românce asimilate deplin în cultura locală. Ele nu mai mențin legături cu rețelele informale ale comunității și nu pot fi accesate prin metoda „bulgărelui de zăpadă” folosită în acest studiu. Absența lor din cercetare nu este lipsită de semnificație: excludere epistemologică, în care asimilarea deplină devine invizibilă atât social, cât și analitic. Anumite situații care sugerează această ruptură identitară au fost relatate de către participantele la interviuri, însă fiind interpretate prin filtre personale, emoționale sau evaluative, nu au fost incluse în analiza sistematică, ci doar menționate ca indicii ale existenței unei categorii greu accesibile direct.

Trebuie menționat și faptul că această cercetare a fost realizată într-un context geopolitic instabil, în special în cazul Libanului, unde crizele politice, economice și sociale au afectat disponibilitatea participanților, posibilitatea de a desfășura interviuri față în față și coerența procesului de teren. Nesiguranța a impus limitări logistice și etice în desfășurarea cercetării, iar unele contacte au fost pierdute sau întrerupte înainte de finalizarea completă a discuțiilor. În plus,

cercetarea a vizat o comunitate relativ mică a diasporei, fără o hartă instituțională clară, ceea ce a făcut imposibilă construirea unui eșantion reprezentativ statistic. Alegerea unei abordări calitative a fost adecvată acestui tip de context, dar implică și o limitare a gradului de generalizare. Datele nu susțin formularea unor tipare universale, ele oferă o înțelegere contextualizată și interpretativă a modului în care identitatea se construiește în comunități mici, informale. În același timp, aplicabilitatea rezultatelor trebuie înțeleasă în relație cu specificul normativ, cultural și religios al societăților gazdă și al comunităților analizate, care impune o interpretare atentă a practicilor identitare și a modului în care acestea se articulează și se transmit în afara cadrelor instituționale.

Această cercetare nu încheie o analiză, ea deschide un întreg câmp. Ea invită la o regândire a modului în care înțelegem diaspora, identitatea și loialitatea peste granițe, într-un moment în care mobilitatea globală și pluralismul cultural transformă bazele clasice ale apartenenței. Comunitățile mici, puțin vizibile, dar reziliente din Orientul Mijlociu fac parte din acest proces și este necesar să fie ascultate, înțelese și readuse în orizontul reflecției politice și instituționale românești.